

Слижук О. А.
кандидат педагогічних наук, доцент,
Запорізький національний університет

МОДУСИ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА

Актуалізація уваги науковців до проблеми пам'яті й ідентичності в літературі пов'язана з необхідністю новітнього погляду на їх функції у формуванні культури мислення, самоусвідомлення й самоідентифікації особистості в сучасному глобалізованому суспільстві.

Ці процеси обумовлені неоднозначним тлумаченням одних і тих же подій в різних наукових джерелах, їх різнопланова інтерпретація в художніх творах, і, як наслідок, - розділення суспільної думки у межах одного етносу й країни, помітне, зокрема, в країнах, які мають недавнє колоніальне минуле. Особливо важливим є дослідження джерел національної пам'яті в літературі для дітей та юнацтва, яка є основою формування ціннісного потенціалу молодого покоління.

Погоджуємося з визначенням Л. Стрільчук: «історичну пам'ять ми розуміємо як здатність людського розуму зберігати індивідуальний і колективний досвід міжлюдських взаємин та формувати на його підставі уявлення про історію як таку й своє місце у ній. Фактично це наявна інформація для соціальної ідентифікації особистості та спільноти» [2, с. 121]. Саме у дитячому та юнацькому віці відбувається процес самоідентифікації особистості через засвоєння історії та культури своєї нації та формується уявлення особистості про себе як про цілісну і унікальну, а цей образ стає основою формування моделі поведінки протягом усього життя.

Основними модусами історичної пам'яті в літературі для дітей та юнацтва є темпоральні – це уявлення автора про минуле, теперішнє й майбутнє, місце історичного моменту, зображеного в художньому творі, у його свідомості й у розумінні читача. Саме темпоральність і є основою художніх творів на історичну тематику, які сприяють формуванню у юного читача модусу персоналізації, що сприяє його самоідентифікації та національній ідентифікації – засвоєння історичного досвіду та культури своєї країни. Формування «Образу Я» у процесі читання підлітками творів історичної тематики відбувається через інтеріоризацію цінностей, закладених в художніх творах, виховання ставлення до них як до необхідних поведінкових норм дорослої людини.

У процесі читання й інтерпретації патріотичної поезії й реалістично-психологічної прози про екзистенційний вибір особистості, яка потрапила у вир історичних подій, відбувається формування гуманістичного світогляду, тобто уявлення про людину як найвищу цінність, її свободу, рівність, толерантність і справедливість у взаєминах з іншими людьми.

Модуси історичної пам'яті постають у нових ракурсах в сучасній українській літературі для дітей та юнацтва. Одним із найбільш популярних дискурсів у їх межах є змалювання спільного минулого етносів, які проживають на українських землях. Такий дискурс оприявнюється в повістях І. Андрусяка «Сірка на порох», Зірки Мензатюк «Дике літо в Криму» та ін. Однією із сюжетних ліній історико-пригодницької повісті І. Андрусяка «Сірка на порох» є дружба дівчинки-сироти Сірки, яку виховував побратим її батька – дяк Іван Безсмертний, та єврейського хлопчика Яшка. Реалії історії кримських татар проглядаються у пригодах Наталочки Руснак, головної героїні повісті Зірки Мензатюк «Дике літо в Криму», та її дружніх взаємин під час відпочинку в Криму з татарськими дітьми Асією й Абдюлем. Діти розгадують таємницю татарського пояса – сімейної реліквії, а юні читачі дізнаються про трагічні події переселення кримських татар та про їхні звичаї й побут.

Героїчно-романтичний дух козацтва постає через змалювання конкретних образів козаків, не лише оборонців рідної землі, але й наділених надзвичайними здібностями характерників, що є притаманним саме сучасній українській літературі. Козацька тема в українських історико-пригодницьких творах для дітей та юнацтва є традиційною. Героїчні

подвиги козаків та героїчні вчинки дітей-патріотів рідної землі, які приходять їм на допомогу, оспівані у фольклорі та українській літературі XIX-XX ст. Наприклад, повість Марка Вовчка «Маруся», рекомендована для шкільних бібліотек Франції ще у XIX. Оповідь про добу Руїни, коли не стихали в Україні військові дії, зумовлені внутрішніми міжусобицями та зовнішніми впливами Московії й Речі Посполитої, набігами кочових ординців, ведеться крізь призму щирого й емоційного дитячого погляду. Повість доступна для сприйняття школярів, в її основі – героїчні пригоди української дівчинки Марусі, її відданість рідній землі, надзвичайна сміливість. Виразним у повісті є й виховний потенціал – патріотизм, здатність на подвиг заради припинення страждань і загибелі людей на рідній землі, який є вічною й незаперечною суттю справжнього людського існування. Актуальними є можливості інтерпретації цього твору у контексті сучасних збройних конфліктів, які не стихають на теренах України. Вони осучаснюють її, підкреслюють актуальні для всіх часів проблеми.

Образи патріотів-підлітків у творах сучасної української літератури, які живуть і діють у часи козаччини, поєднують риси традиційні й новаторські. Постає ціла галерея таких героїв: Грицько і Санько («Джури козака Швайки» В. Рутківського зростають і виховуються у козацьких традиціях, а пізніше беруть участь у багатьох козацьких баталіях, Санько, наділений від народження особливим даром, стає характерником; сирота Самійло з однойменної повісті Ярослава Яріша кидається виручати з турецької неволі сестричку Яринку й переборює на своєму шляху всі перешкоди, і реальні, і фантастичні (боротьба з міфічним Грифоном); Миколка з історичної повісті-фантазії В. Аренева «Бісова душа, або Заклятий скарб», що бачить дива, які творить його знайомий козак-характерник Андрій Ярчук, Влас Зерно («Історія запорозьких козаків для веселих дітлахів» О. Виженка), який разом із старими запорожцями подорожує місцями козацької слави, та інші. Традиційним є звернення до фольклорних джерел, подолання перешкод на шляху до слави, змалювання подвигів та сили духу юних героїв. Новаторським є увиразнення вчинків персонажів-підлітків через взаємини з дорослими, фантастичні деталі, розмитість жанрово-видових ознак, поєднання реалістичного й фантастичного, іноді й казкового, у змалюванні часопростору, у якому відбуваються основні події творів. Погоджуємось із думкою В. Кизилової, що «розробка традиційної для літератури для дітей та юнацтва історичної теми в новітні часи відбувається із застосуванням нових потенційних можливостей нарративу, супроводжується зміною сюжетно-образного матеріалу художньої творчості» [1, с. 213].

Постають у сучасних творах українських письменників для дітей та юнацтва і «місця пам'яті» як складники національної історії: Берестечко, Дубно, Тараканівський форт, Олеський замок, Кам'янець-Подільська та Хотинська фортеці, Козацькі могили («Таємниця козацької шаблі» Зірки Мензатюк), Дике Поле («Самійло» Я. Яріша), Січова гора, Безп'ята балка, місто Катеринослав, річка Самара, хутір Веселий, Велика Могила, села Спаське, Чаплі, Старий Кодак, Самарський монастир, Сторчакова могила, Дніпрові пороги, острів Хортиця («Історія запорозьких козаків для веселих дітлахів» О. Виженка), Межигірський монастир як козацька святиня згадується у багатьох творах, містечко Березань неподалік Переяслава («Сірка на порох» І. Андрусяка), півострів Крим («Дике літо в Криму» Зірки Мензатюк тощо.

Отже, в українській літературі для дітей та юнацтва історичний час, місце, новаторські й традиційні риси образів патріотів-підлітків є складниками модусу персоналізації з історією своєї держави, а відтак і національної ідентифікації особистості підлітків-читачів.

Література:

1. Кизилова В. В. Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини XX століття : монографія. – Луганськ : Видавництво ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 400 с.
2. Стрільчук Л. Теоретичний конструкт історичної пам'яті: дефініції й сучасний зміст. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2015. № 15. С. 121–125.